

EDWARD SAIDNING ORIENTALIZM TUSHUNCHASI.

Maftuna Bobomurodova,

Tarix (yo 'nalishlar va faoliyat turi bo 'yicha)

yo 'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Edward Said G'arbning Sharq haqida tushunchasini o'z fikrlari bilan inkon etadi. Uning "Orientalizm" asari orientalistlar uchun tub burilish hisoblandi. Ammo asar qarama-qarshiliklarda duk keldi. Buning asosiy sababi esa uning fikrlari boshqa orientalistlardan farqli ekanida edi. Maqola davomida ham ijobiy ham salbiy taraflar va fikrlarga to'xtalib otamiz. Edward Said dastlab Fansiya va Britaniya orientalistlari haqida fikr bildigan bo'lsada, bu jarayonga Amerika orientalistlarini ham qamrab oladi.

Kalit so'zlar: orientalizm. Mishel Fuko, Lui Bonapart, "qo'rqinchli hukmronliklar", "haqiqiy Sharq", A. V. Gordon, Antuan Isaak Silvestr de Saksi, Ernest Renan, Lui Mesison, Edvard Uilyam Leyn, Gyustav Flober, Fransua Rene de Shatobriand, Richard Burton

Saidning fikricha, orientalizm Yevropa kashfiyoti, Yevropaning Sharq haqidagi g'oyasi, orientalizm Sharqni voqelik, tabiiy berilganlik sifatida tasvirlamaydi va uni mintaqa sifatida tasvirlamaydi. Orientalizm Sharqni G'arb ongi tamoyillari asosida o'rganadi. Yevropaning Sharqni idrok etishi nazariya va amaliyotga, ma'lum bir mafkuraga asoslanadi, keyinchalik u siyosiy qarorga aylanadi. U Sharq haqidagi fikrlarni cheklovchi va u haqida ma'lum bir bilim tizimini shakllantiradigan ma'lum doiralar, filtrlarning mavjudligini, mavjudligini nazarda tutadi. Orientalizm – bu tarix va an'anaga ega bo'lgan va unga ko'ra Sharq inson tomonidan yaratilgan g'oyadir. Orientalizmda Sharq, arablar, islom mavzularini muhokama qilishda tarfakashlik mavjud. Said o'z asarida sharqshunoslikni o'rganish va bu mafkuraning filologiya, lug'atshunoslik, tarix, biologiya, siyosiy va iqtisodiy nazariya, badiiy adabiyot va lirik she'riyat kabi sohalarga bo'ysunishiga orientalizmning imperialistik yo'nalishi qanday ta'sir ko'rsatdi, degan savolga javob topishga harakat qiladi. Kirish qismida Said shunday yozadi:

...Men sharqshunoslikni alohida yozuvchilar va uchta buyuk imperiyalar - Britaniya, Fransiya va Amerika tomonidan belgilab qo'yilgan yirik siyosiy tashvishlar o'rtasidagi dinamik almashinuv sifatida ko'raman, ularning intellektual va xayoliy erlarida yozuv yaratilgan.

Muallif yashirin va oshkora sharqchilikni ajratadi. Ikkinchisi siyosat va mafkurada mavjud, yashirin esa Sharqni ongsiz idrok etish, Sharq haqidagi ma'lum qarashlarga ongsiz ravishda sodiqlikdir. Said Buyuk Britaniya, Fransiya va AQSHning orientalizm matnlarini o'rganishga e'tibor qaratadi, o'z tanlovini Yaqin Sharqdagi eng faol imperiya siyosati Buyuk Britaniya va Fransiya, ikkinchi jahon urushidan keyin esa AQSh

tomonidan olib borilganligi bilan izohlaydi.² Muqaddimada muallif orientalizmga bir necha o'zaro bog'liq ta'riflarni beradi. Sharqshunoslikning birinchi ta'rifi akademik, ya'ni bu atamaning akademik doiralarda qo'llanilgan ma'nosidir. Sharqni o'rganuvchi olimlar, masalan, tarixchilar, antropologlar sharqshunos, ular o'rganadigan soha esa sharqshunoslik deyiladi. Saidning ikkinchi ta'rifiga ko'ra, orientalizm "Sharq" va "G'arb"ni bilishning mohiyati va yo'lining qarama-qarshiligiga asoslangan uslub va tafakkurdir.

Orientalizm – "Sharq" va (deyarli har doim) "G'arb" o'rtasidagi ontologik va gnoseologik farqga asoslangan fikrlash uslubi. Bu san'atkorlar, siyosatshunoslar va davlat amaldorlari tomonidan tushunilgan orientalizmning ma'nosidir. Terminni tushunishning akademik va xayoliy an'analaridan tashqari, orientalizmning uchinchi tushunchasi mavjud bo'lib, u ko'proq moddiy va tarixiy ma'noga ega. Sharqshunoslik Sharq bilan aloqa qilish usuli bo'lib, unda G'arb uslubi va G'arb tushunchasi hukmron bo'lib, Sharqqa nisbatan hukmlar, baholar va qarashlarning ma'lum, g'arbiy holatlarni nazarda tutadi, unda Sharq ustidan hokimiyatni amalga oshirish g'oyasi yaqqol namoyon bo'ladi. Orientalizmni tasvirlash uchun Said Mishel Fuko nutq tushunchasiga murojaat qiladi:

"Mening pozitsiyam shundan iboratki, sharqshunoslikni nutq sifatida ko'rib chiqmasdan turib, ma'rifatdan keyingi davrda Yevropa madaniyati Sharqni siyosiy, sotsiologik, mafkuraviy, harbiy, ilmiy va hatto xayoliy jihatdan boshqara olgan, hatto uni ishlab chiqargan sof tizimli intizomni tushunish mumkin emas"

Edward Said o'zining "Orientalizm" asari epigrafida: Lui Bonapartning "O'n sakkizinchi Brumaire" asaridan iqtibos keltiradi: "Ular o'zlarini ifodalay olmaydilar, ular boshqalar tomonidan ifodalanishi kerak"³. Saidning fikricha, sharqshunoslik siyosiy, sotsiologik, mafkuraviy, harbiy va ilmiy timsoldir. Edward V.Said o'z asarida zamonaviy Yevropa an'analarida vakillik tushunchasi katta ahamiyatga ega ekanligini aytadi. Taqdimotdan farqli o'laroq, vakillik tadqiqot predmetini, predmetning o'zini siqib chiqaradi va uni obrazli konstruktsiyalar bilan almashtiradi. Orientalizm tamoyillariga ko'ra, Sharq o'z so'zini gapira olmaydi, o'zini ko'rsata olmaydi, u uchun gapirish, vakillik qilish kerak, shuning uchun Yevropa ilmiga muhtojdir. Sharq Yevropaning tarixiy, filologik, badiiy, xayoliy matnlari va siyosiy shartnomalarida aks ettirilgan. Orientalizm Napoleonning Misrdagi harbiy yurishi, Suvaysh kanali qurilishi va hokazolarning zaruriy shartlaridan biri edi. Saidning so'zlariga ko'ra, "Orientalizm – bu madaniy va mafkuraviy tasvir, tegishli institutlar, lug'at, ilmiy an'analar, tasvirlar, ta'limotlar, mustamlaka byurokralari bilan suhbat".⁴

Vakillik mohiyatni bilish imkoniyatini buzadi. Said bunday usul va mafkuraviy pozitsiyaning nomuvofiqligini tanqid qiladi va ko'rsatadi. Holbuki, Orientalizm faqat

²Said E.Orientalism. – New York: Pantheon Books, 1978. – P.42.

³Akhmedova S. Philosophy In " Why Me" By Omon Matjon's Epic//The American Journal of Social Science and Education Innovations, No.1. – 2021. – P.100.

⁴Said E.W. Orientalism. – New York: Pantheon Books, 1978. – P.243.

Sharq (Sharq) tasvirlarining yig'indisi emas. Orientalizm Bu madaniy hukmronlik sharqshunoslikka kuch va mustahkamlik baxsh etadi, ustunlik esa Sharqqa nisbatan muayyan munosabatning shakllanishiga zamin yaratadi. XIX asrda yozuvchining "Sharq" so'zini ishlatishi o'quvchi tasavvurida beixtiyor hissiyot, qoloqlik, madaniyatsizlik, despotizmga moyillik va boshqalar bilan assotsiatsiyalarni keltirib chiqardi. XIX – asrda Sharq va arablarning qarashlari o'zgarmadi: Sharq haqida so'z yuritish qo'rquvni uyg'otdi ("sariq tahdid", "mo'g'ul qo'shinlari", "qo'rqinchli hukmronliklar") yoki uni nazorat ostida ushlab turish zarurati (tinchlanish, kashfiyot, rivojlanish, bosib olish orqali

Said Orientalizmning adabiyotda aks etishiga alohida e'tibor beradi. Adabiy tasvirlarda Sharqni ozodlik, fantaziyalar, romantik istaklar maskani sifatida idrok etishda aniq chiziqli o'tadi. Edvard Said o'z asarida Antuan Isaak Silvestr de Saksi, Ernest Renan, Lui Mesison, Edvard Uilyam Leyn, Gyustav Flober, Fransua Rene de Shatobriand, Richard Burton va boshqalar kabi fan va adabiyot namoyandalarini tilga oladi.

Kutubxonalar, universitetlar va arxeologik ekspeditsiyalardagi akademik tadqiqotlar sharoitlaridan G'arb va Sharqning o'zaro ta'siri keyingi asrlarda imperiya va uning mustamlakalari o'rtasidagi munosabatlarga aylandi. Sharqshunoslik G'arb ehtiyojlari uchun, uning imperialistik manfaatlarini qo'llab-quvvatlash va gegemonlikni saqlab qolish uchun G'arbda yaratilgan Sharq taqlididir.

G'arb va Sharq o'rtasidagi munosabatlar kuch-qudrat munosabatlari, sharqona qilib qo'yilgan G'arb va Sharq hukmronligidir. Saidning mavqei shundan iboratki, sharqshunoslik Sharqda G'arb hukmronligini ta'minlash va imperialistik pozitsiyalarni saqlab qolish uchun vositalar va vositalar (san'at, ilm-fan va boshqalar) yig'indisidir. Said R. Kiplingning "Oq odamning yuki" hikoyasini misol qilib keltiradi, unda oq tanli imperiyaning qo'shiqchisi bo'lib, u G'arbning "missiyasi"ni bajaradi. Saidning fikricha, sharqshunoslik G'arbning imperiya manfaatlari va da'volarini oqlash bo'lib, 1798-yilda Napoleon Misrni bosib olganidan keyin imperiya mazmuniga ega bo'lgan. XIX asrda Fransiya va Buyuk Britaniyada sharqshunoslik o'z mavqeini mustahkamladi, chunki buni, xususan, mustamlaka mamlakatlarida xizmat qilayotgan zobitlarga tushuntirish, Sharqdagi har ikki yetakchi imperiyaning siyosiy hukmronligini oqlash va qonuniylashtirish zarur edi.⁵

Orientalizm g'oyasi Yevropa g'oyasi bilan bo'g'liq. G'arbning o'ziga xosligini shakllantirish uchun Yevropaga boshqa narsa, qarama-qarshi narsa, boshqa narsaning mavjudligi kerak edi. Saidning so'zlariga ko'ra, G'arb o'ziga xosligining qurilishi, ixtirosi "biz" va "ular" qarama-qarshiligiga asoslangan. Bundan tashqari, Sharq Yevropaga (yoki G'arbgaga) qarama-qarshilik tamoyili bo'yicha o'z qiyofasini, g'oyasini, shaxsiyatini, tajribasini aniqlashga yordam berdi. Said G'arbning Sharqqa qarshi turishining boshlang'ich nuqtasini Yunon-Fors urushi (miloddan avvalgi 492–449 yillar)

⁵Sarkar S. Beyond Nationalist Frames: Postmodernism, Hindu Fundamentalism, History. – Dehli: Indiana University Press, 2001. – P. 57.

va uning erkinligini Sharqdagi yo‘qligi bilan taqqoslagan Qadimgi Yunoniston deb biladi.

Saidning fikricha, mafkuraviy munosabatlar ta‘sirida bo‘lmagan “sof” bilim yo‘q. Yozuvchi yoki olimga hayot sharoiti, ma‘lum bir sinfga mansubligi, qadriyatlar tizimi va boshqalar kabi omillar u yoki bu tarzda ta‘sir qiladi. Shunday ekan, mafkuraning adabiyotga ta‘siri muqarrar. Said imperiyada yashash imperializm, irq va boshqalarga nisbatan ma‘lum qarashlarning shakllanishiga qanday ta‘sir qilishini tasdiqlash uchun Jon Styuart Mill, Arnold, Karlayl, Nyuman, Makoley, Ruskin, Jorj Eliot, Charlz Dikkins kabi mashhur ismlarni tilga oladi.

Shuning uchun orientalizm madaniyat, gumanitar fanlar yoki institutlar tomonidan passiv tarzda aks ettirilgan oddiy siyosiy shakllanish yoki soha ham, Sharq haqidagi ulkan va tartibsiz matnlar to‘plami ham, “Sharq” dunyosini o‘ziga bo‘ysundirish uchun qandaydir qabih “G‘arb” imperialistik fitnasining ifodasi va namoyon bo‘lishi ham emas. Aksincha, bu geosiyosiy ongning estetik, gumanitar, iqtisodiy, sotsiologik, tarixiy va filologik matnlarga kengayishidir.

Shuningdek orientalizm keyingi orientalizm matnlarining paydo bo‘lishi va yaratilishiga asos, poydevor bo‘lgan katta adabiy va ilmiy tadqiqot merosi bilan ajralib turadi. Sharqshunoslik doirasida Sharq haqida yozgan har bir kishi ilgari aytilgan fikrlarni qayta ishlab chiqadi, takrorlaydi va shu mavzuda allaqachon yozilgan asarlarga murojaat qiladi. Ushbu “matnli” madaniyat Sharq haqidagi turli yorliqlar, klishealar va noto‘g‘ri qarashlarning yanada keng tarqalishiga yordam beradi. Misrni zabt etishga tayyorgarlik ko‘rayotgan Napoleon afsonalar, o‘qigan matnlar va tasavvurlarga asoslangan Sharq haqidagi tasavvurga ega edi, ammo uni empirik tarzda olingan hech qanday faktlar yoki voqelik bilan to‘qnashuvlar tasdiqlamadi. Sharqni o‘rgangan ba‘zi olimlar o‘lka bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqada bo‘lmagan, u yerda hech qachon bo‘lmagan va uni kitoblardan o‘rgangan. Shunday qilib, Sharq haqidagi bilimlar haqiqat emas, balki qayta yaratilgan, qurilgan.⁶

O‘rta asrlar va Uyg‘onish davrining ilk davrida she‘riyatdagi asarlarning paydo bo‘lishi, ilmiy jamoatchilikda turli bahs–munozaralar, xalq taassurotlarining singib ketishi natijasida islomning o‘ziga xos nasroniy obrazining rivojlanishi kuchaydi. O‘rta asrlarda islom tasvir bo‘lib, o‘rta asr nasroniyligi ehtiyojlari uchun talqin qilingan. Saidning aytishicha, XX asrda ham islom kamdan–kam hollarda jiddiy tadqiqot ob‘ektiga aylanadi va bu mavzuga bag‘ishlangan asarlar tendentsiyaviy nazariyaviy xarakterga ega, g‘oyaviy yo‘naltirilgan va dogmatikdir.

Saidning kitobi shov – shuvga sabab bo‘ldi va fikrlar to‘qnashuviga sabab bo‘ldi. Saidning “orientalizm”ning asosiy tanqidchisi ingliz va amerikalik tarixchi va sharqshunos Bernard Lyuis edi. Olim Saidni orientalizmda “hurmatli” atamaga salbiy

⁶Siddiqi Y. Colonialism and Feminism in the Middle East. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – P.154.

ma'no berganlikda, o'z tadqiqotini ikkinchi darajali manbalar asosida olib borganlikda va umuman, ishonchli dalillar keltirmaganlikda ayblaydi. Bernard Lyuis orientalizmning eng zaif nuqtasini kitobni rad etishning iloji yo'qligida ko'radi, chunki u izchillikdan mahrum, buzilgan iqtiboslar va noto'g'ri tarjimalardan iborat, bir xil tezislarning takrorlanishida aybdor va uni o'rganish ob'ekti juda noaniq. Lyuisning so'zlariga ko'ra, Said matni maqto'v va qoralash o'rtasida joylashgan. Saidning Sharq yo'q, u shunchaki G'arb aqlining ixtirosi va sharqshunoslarning konstruksiyasi, deb da'vo qilishidagi qat'iylik ham xuddi shunday aql bovar qilmaydi. Agar Sharq mavjud bo'lmasa, uni hech qanday tabiiy xususiyatlardan mahrum qilish mumkin emas. Lyuis ta'kidlaganidek, Said nomuvofiqdir va "haqiqiy Sharq" iborasi ko'pincha qalamidan tushib ketadi, chunki u XX asrning ikkinchi yarmidagi orientalizm haqida yozganda, "boshqa Sharqqa qarshi, siyosiy qurollangan, sinovdan o'tishga tayyor."⁷

Said ijodining yana bir mashhur tanqidchisi – Arab va Yaqin Sharqdagi o'rta asrlar tarixi bo'yicha britaniyalik mutaxassis, "Bilim uchun: sharqshunoslar va ularning dushmanlari" kitobi muallifi Robert Irvin bo'ldi. Irvin Saidni mavzu bilan yaxshi tanish emasligi uchun tanqid qiladi. Irvinning so'zlariga ko'ra, Said, an'anaga ko'ra, G'arb ilmiy jamoatchiligining ko'plab vakillari singari, arab olimlarining fikrlari va ularning asarlarini e'tiborsiz qoldirdi.

Agar bunga o'z tillarida ijod qilgan eng mashhur arab tarixchilarini qo'shsak, bu ro'yxat kitobning qolgan qismini to'ldirishi mumkin. Lekin Said arablarning o'zlarini vakillik qilishlarini istamaydi va ularning so'z erkinligi huquqidan mahrum bo'lgan ham aynan u. Arab yozuvchilari Anvar Abdel-Malek, A.L.Tibaviy, Abdulla Laruiylarning orientalizmga qarshi asarlarini o'qisa, Said o'zidan oldingi yozuvchilarsiz sharqshunoslikni yoza olmagani ayon bo'ladi.

Irvin o'z kitobida arab dunyosida, arab matbuoti tomonidan "sharqchilik" qanday qabul qilinganiga alohida urg'u beradi va Saidning postmodernistik yondashuvining nomukammalligini ta'kidlaydi.

Sodiq Jalol al-Hazm o'zining "Teskari sharqshunoslik" nomli ajoyib maqolasida Saidning orientalizmning kallasi, Sharq va G'arb o'rtasida "ontologik xandaq" yaratishga intilishi haqidagi fikriga qo'shiladi, lekin uni sharqshunoslikni qoliplashda va islomga grotesk ko'rinish berganlikda ayblaydi. Al-Hazm fikricha, Said nazdida vakillik voqelikdan muhimroqdir va uning bilimlarni har qanday sxemashtirish va kodlashtirishga dushmanligi uning mantiqsizligi bilan izohlanadi.⁸

Irvin Saidni ishonchsiz faktlardan foydalanishda yoki ulardan umuman foydalanmaslikda, shuningdek, nemis sharqshunosligi (bu rus sharqshunosligi va lotin tilida yozilgan sharqshunoslikka oid adabiyotlarni o'z ichiga oladi) e'tibordan chetda

⁷Turopova P. Turupova P. Jizzax adabiy muhitining taraqqiyot tamoyillari: fil.f.n. ...diss. – Jizzax, 2021. – P.45.

⁸Metcalf B.D. Perfecting Women: Maulana Ashraf 'Ali Thanawi's Bihishti Zewar. – California: University of California Press, 1990. – P.152.

qolganlikda va Turkiya (Usmonli imperiyasi) va Eronni (Fors) qo'shmagan holda arab dunyosi bilan chegaralangan Sharqni o'rganishda ayblaydi. Irvin, shuningdek, Saidning O'rtayer dengizida turklar venetsiyaliklar bilan raqobatlashgan holda hukmronlik qilgan XIX asrdan boshlab Fransiya va Angliya hukmronligi ostida bo'lgan, degan xato fikrga ishora qiladi.

A. V. Gordon (2020–yilda) ushbu kitob “postsovet davridagi fitna nazariyalarida juda mashhur bo'lib kelgan va Sharq xalqlarini ma'naviy qullikka solishga qaratilgan imperialistik fitnaning Yevropa sharqchiligi ko'rinishidagi fosh sifatida Sharq va G'arbdagi bugungi dunyoda ta'sirli bo'lib qolmoqda” deb ta'kidladi

Edvard Saidning “Orientalizm” kitobini tahlili juda ham muhim bo'lganligi sababli ham mavzu yoritish jarayonida tahliliga to'xtalaman. Bu kitobni sharqshunoslik, G'arb kishisining Sharq haqidagi qarashlari, tushunchalarini tanqidiy tahlili desa ham bo'ladi. “Desa ham bo'ladi” deyapman, boisi muallif orientalizm atamasini shu qadar keng ma'noda qo'llaganki, bu atamani G'arbning Sharqqa boqishi, deb ta'riflash ham mumkin bo'lib qolgan.⁹

Said orientalizm (orient – sharq) deganda nimani tushunganini aniq bir so'z bilan aytish qiyin. Asarda Sharqni tashqaridan o'rganuvchi g'arblik sharqshunoslar, ularning tushuncha va qarashlari orientalizm bo'lsa kerak deb o'ylaganman. Ammo Kitob muallifi uchun unday emas. Sharqqa qiziqqan, sayohat qilgan, bosib olgan, u haqda o'ylagan, Sharq bilan savdo qilgan, asarida Sharqqa biror allyuziya bergan g'arblik borki, bari Edward Said uchun orientalist, uning tushunchasi, g'oya va tasavvuri esa orientalizm. O'sha g'arblikning qachon yashagani, Sharqqa sayohat qilgan yoki qilmagani, Sharqni maxsus o'rgangan yoki o'rganmaganidan qat'i nazar, Sharq haqida muayyan stereotipga ega bo'lgan barcha g'arbliklar orientalistdir. Orientalizm asrlarga cho'zilgan an'anadir.

Xulosa qilib aytganda, Edvard Saidga orientalistlar yoqmaydi va aslida kim ekanliklarini, ildizi qayerda ekanini ko'rsatish uchun ularning betiga oyna tutmoqchi bo'ladi. U aniq bir orientalistning bir fikrini mantiqan yoki fakt jihatdan xatoligini ko'rsatmaydi, balki barcha orientlistlarni shunchaki g'arblik bo'lgani, Sharqqa begonaligi, Sharqni tashqaridan o'rgangani va bunda Sharqqa mutlaqo begona konsepsiya, yondashuv va paradigmalar foydalangani uchun tanqid qiladi. Eng asosiysi, orientalizm imperialistlar uchun dastak bo'lgani uchun qabul qilinmaydi.

Muallif asosan fransuz va ingliz orientalistlarini nishonga olgan, e'tiborida esa ularning Yaqin Sharq borasidagi qarashlari. Ha, yana bir jihat shuki, orient deganda u butun Osiyoni nazarda tutsa ham, ammo misollar aksar hollarda Yaqin Sharqdan olingan.

Saidning asosiy tanqid o'qi orientalistlarning Sharq haqidagi umumiy tasavvuriga qaratilgan. Ya'ni, Sharq bu – despotizm, qullik, mute'lik, o'tmas aql, boshqarilishga va etaklanishga moyillik, tahlilga noqobillikdir. Bu orientalistlarning ming yillarki o'zgarmagan tushunchasi, ishonchi bo'lib, bu ishonch har bir orientalist fikrlari asosida yotadi. Orientalistlar uchun alohida arab yo'q, balki arablar bor, alohida musulmon yo'q,

⁹Spivak G.C. Can the Subaltern Speak. – Urbana: University of Illinois Press, 1988. –P.100.

musulmonlar bor. U alohida misrlik haqida gapirmaydi, balki misrliklar haqida hikoya qiladi va ularning bariga umumiy tushuncha bilan ta'rif beradi, yorliq iladi. Ana shu holatni kitob muallifi qabul qila olmaydi. Sharq turfa xalqlar, madaniyatlar, tillar va dinlar o'lkasi, qanday qilib hammasini bitta qopga tiqish mumkin?

Saidning fikriga ko'ra, orientalist Sharq deb atayotgan narsa aslida yo'q, shunchaki uning ongidagi hayoliy borliqdir. Orientalist orientni tasavvurida yaratadi, u bilan kurashadi, unga o'zini qarama-qarshi qo'yadi. Uning tasavvuri voqelikni aks ettirmaydi, balki uning xohish-istagi, irodasi, "ego"sini aks ettiradi. U o'z tasavvuridagi "orient"ni orientallarning – sharqliklarning o'ziga ham singdiradi. Oriental, ya'ni sharqlik ham o'zini orientalistning tasavvuri orqali taniydi va o'zligini topadi. "Osiyo yevropalikning tasavvuri sharofati bilan gapiradi."¹⁰ Sharqlikka "o'zligini" tanitgan g'arblik unga qadriyatini va maqsadini ham belgilab beradi, nima yuksak, nima tubanligini anglatadi. Shu orqali orientalist sharqlikning ongini ham zabt etadi va mustamlakachilik o'zining haddi a'losiga chiqadi.

Men Edvard Saidning bu fikrlariga asosan qo'shilaman. Chindan ham stereotiplar bor (hammada bor, Edvard Saidning o'zida ham), ular yashovchan, dunyoqarashlarga, hatto fanga ham ta'sir qiladi. Mustamlakachining stereotipi mustamlaka xalqlarning ongini ham zabt etadi, shu qadarki, o'sha xalqlar rasman mustaqil bo'lganlarida ham o'zlarini mustamlakachining ko'zi bilan ko'rib, u orqali o'ziga baho beradi (postkolonial ong). Agar mustamlakachi xalq mustamlaka bo'lganni "sen qo'ysan" desa, u o'zini imkonsiz deb o'ylaydi. Bularga ham e'tiroz yo'q.

Ammo Edvard Said orientalistni tanqid qilar ekan, o'sha tanqidiga sabab bo'lgan kamchiliklarga o'zi yo'l qo'yadi. Orientalist arab bilan turkni farqlamaydi, ammo Edvard Saidning o'zi ham ingliz bilan nemisni farqlamaydi, "Har bir Yevropalik Orient haqida nima deb gapirgan bo'lmasin, oxir-oqibat irqchi, imperialist va deyarli etnomarkazchidir", deydi u.

Xulosa qilib aytganda, Muallif har bir orientalistga o'z yashagan muhiti, vatani manfaatlari, o'sha jamiyatda ildiz otgan qarashlar qanchalik ta'sir qilganini ta'kidlar ekan, ularning noxolisligini go'yo asoslagandek bo'ladi. Ya'ni ular mustaqil va xolis emas demoqchi. Ammo Saidning o'zi ham Falastin va Livandagi mojarolar, qarama-qarshiliklar, bahslar ichida ulg'aygan. Bu tarzdagi tanqidni uning o'ziga qarshi ham yo'naltirish mumkin. U kitobni asosan Yaqin Sharq, arablar bilan bog'liq misollar bilan boyitganidan ham uning e'tibori aslida qayerga qaratilganini sezish qiyin emas. Sharqliklarning ham G'arb haqida o'z stereotiplari, turli cho'pchaklari, umumiy tushunchalari bor. Bu narsa hamma joyda va hamma zamonlarda uchragan. Tanqidda bu kabi holatlarni asos qilib olish unchalik to'g'ri emas, chunki o'zingiz bilmagan holda o'zingiz o'tirgan shoxni arralagan bo'lasiz. (Hammaning ko'zi ikkita bo'lib turganda "Ko'zing nega ikkita?" demaymiz-ku! Boz ustiga, o'zimizniki ham ikkita bo'lsa.)¹¹

¹⁰Said E. Orientalism. – New York: Vintage Books, 1979. – P.357.

¹¹ Said Edward. Orientalism. – New York: Vintage Books, 1979 – P.363.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Said Edward. Orientalism. – New York: Vintage Books, 1979
2. Spivak G.C. Can the Subaltern Speak. – Urbana: University of Illinois Press, 1988.
3. Metcalf B.D. Perfecting Women: Maulana Ashraf 'Ali Thanawi's Bihishti Zewar. – California: University of California Press, 1990.
4. Sarkar S. Beyond Nationalist Frames: Postmodernism, Hindu Fundamentalism, History. – Dehli: Indiana University Press, 2001
5. Sarkar S. Beyond Nationalist Frames: Postmodernism, Hindu Fundamentalism, History. – Dehli: Indiana University Press, 2001